

MANG'ITLAR DAVRIDA BUXORO AMIRLIGINING IJTIMOY-IQTISODIY
HAYOTI

Qalandarova Madina Jo'rabek qizi

*Denov tadbirkorlik va pedagogika institute Tarix yo'nalishi talabasi e-mail:
qalandarovam05@gmail.com*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Mang'itlar sulolasi hukmronligi davrida Buxoro amirligining ijtimoiy-iqtisodiy hayoti tarixiy manbalar asosida yoritiladi. Unda yer egaligi tizimi, qishloq xo'jaligi, sug'orish inshootlari, chorvachilik va hunarmandchilik rivoji tahlil qilinadi. Shuningdek, ichki va tashqi savdo aloqalari, soliq tizimi hamda jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi yoritilib, davlat boshqaruvi bilan iqtisodiy hayot o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ochib beriladi. Mang'itlar davrida iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda sug'orish tizimi, bozorlar faoliyati va karvon savdosining o'rni muhim ekani asoslab beriladi. Natijada mazkur davrda Buxoro amirligining mintaqadagi iqtisodiy va ijtimoiy mavqeini mustahkamlash jarayonlari ilmiy jihatdan umumlashtiriladi.*

Kalit so'z: *Mang'itlar, yer munosabatlari, qishloq xo'jaligi, hunarmandchilik, savdo-sotiq, soliq tizimi, Zarafshon, vaqf,*

Аннотация: *В данной статье на основе исторических источников освещается социально-экономическая жизнь Бухарского эмирата в период правления династии Мангытов. Анализируются система землевладения, сельское хозяйство, ирригационные сооружения, развитие животноводства и ремесел. Также рассматриваются внутренние и внешние торговые связи, налоговая система и социальная структура общества, раскрывается неразрывная связь между государственным управлением и экономической жизнью. Обосновывается важная роль ирригационной системы, деятельности рынков и караванной торговли в обеспечении экономической стабильности в эпоху Мангытов. В результате научно обобщаются процессы укрепления экономического и социального положения Бухарского эмирата в регионе в этот период.*

Ключевые слова: *Мангыты, земельные отношения, сельское хозяйство, ремесла, торговля, налоговая система, Зарафшан, вакф.*

Annotation: *This article sheds light on the socio-economic life of the Bukhara Emirate during the reign of the Mangit dynasty based on historical sources. It analyzes the land ownership system, agriculture, irrigation facilities, livestock breeding, and the development of handicrafts. Additionally, it covers internal and external trade relations, the tax system, and the social structure of society, revealing the integral connection between state governance and economic life. The article substantiates the importance of the irrigation system, market activities, and caravan trade in ensuring economic stability during the Mangit period. As a result, the processes of strengthening the economic and*

social position of the Bukhara Emirate in the region during this period are scientifically generalized.

Keywords: *Mangits, land relations, agriculture, handicrafts, trade, tax system, Zarafshan, waqf.*

Mang'itlar sulolasi hukmronligi davri Buxoro amirligi tarixida siyosiy barqarorlikni tiklash, davlat boshqaruvini markazlashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy hayotni qayta shakllantirish bilan harakterlanadi. XVIII asr o'rtalarida hokimiyat tepasiga kelgan mang'itlar sulolasi vakillari avvalo ichki beqarorlikni bartaraf etish, qabila boshliqlarining mustaqil harakatlariga chek qo'yish hamda iqtisodiy hayotni izga solishga harakat qildilar. Bu davrda davlatning asosiy tayanchi yer munosabatlari va qishloq xo'jaligi bo'lib qolaverdi. ¹Aholining mutlaq ko'pchiligi dehqonchilik bilan shug'ullangan va yer asosiy ishlab chiqarish vositasi hisoblangan. Yer egaligining bir necha shakllari mavjud bo'lib, ular davlat yerlari, mulk yerlari, vaqf yerlari hamda jamoa yerlari ko'rinishida namoyon bo'lgan. Davlat yerlari bevosita amir xazinasiga tegishli bo'lib, ulardan tushadigan daromad davlat boshqaruvi, qo'shin ta'minoti va saroy xarajatlariga sarflangan. Mulk yerlari esa yirik amaldorlar, ruhoniylar va harbiylarga xizmat evaziga in'om etilgan bo'lib, bu yerlar orqali mahalliy hokimiyat vakillari iqtisodiy jihatdan mustahkamlangan. Vaqf yerlari diniy muassasalar – masjid, madrasa va xonaqohlar ehtiyojlari uchun ajratilgan bo'lib, bu tizim diniy tabaqaning iqtisodiy mustaqilligini ta'minlagan. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida sug'orish tizimi hal qiluvchi ahamiyatga ega edi. ²

Amudaryo, Zarafshon va boshqa daryolardan chiqarilgan kanallar orqali sug'oriladigan yerlar kengaytirildi, yangi ariqlar qazildi, eski sug'orish inshootlari ta'mirlandi. Dehqonlar asosan bug'doy, arpa, sholi, paxta, uzum va sabzavot yetishtirganlar. Paxtachilik ayniqsa muhim ahamiyat kasb etib, u nafaqat ichki ehtiyojlar, balki tashqi savdo uchun ham muhim mahsulot hisoblangan. ³Chorvachilik ham iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi aholi qoramol, qo'y, echki va tuya boqish bilan shug'ullangan. Chorvachilik mahsulotlari – jun, teri, go'sht va sut mahsulotlari ichki bozorlarda keng muomalada bo'lgan. Hunarmandchilik shaharlarda rivojlangan bo'lib, Buxoro, Samarqand, Qarshi, Shahrisabz kabi markazlarda temirchilik, zargarlik, kulolchilik, to'qimachilik va ipakchilik taraqqiy etgan. Ayniqsa ipak matolar, gilamlar va mis buyumlar yuqori baholangan va tashqi bozorlarda talab katta bo'lgan. Hunarmandlar ustaxonalarda ishlab, mahsulotlarini mahalliy bozorlarda yoki savdogarlar orqali boshqa hududlarga sotganlar. Savdo iqtisodiy hayotning muhim yo'nalishi bo'lib, ichki va tashqi savdo rivojlangan. Ichki savdo asosan haftalik bozorlar orqali amalga oshirilgan, bu bozorlarda qishloq xo'jaligi mahsulotlari, hunarmandchilik buyumlari va chorva mahsulotlari sotilgan. Tashqi savdo esa qo'shni davlatlar – Xiva xonligi, Qo'qon xonligi,

¹ Azamat Ziyo – O'zbek davlatchiligi tarixi

² A. Asqarov – O'zbekiston tarixi

³ B. Ahmedov – Buxoro amirligi tarixi

Eron, Afg'oniston hamda Rossiya bilan olib borilgan. Karvon yo'llari orqali ipak, paxta, gilam, teri va ziravorlar eksport qilingan, evaziga metall buyumlar, qurol-aslaha, choy va boshqa mahsulotlar olib kelingan. ⁴Bojxona tizimi orqali davlat savdodan soliq olgan va bu xazina daromadining muhim qismini tashkil etgan. Soliq tizimi iqtisodiy hayotning muhim jihati bo'lib, asosiy soliqlar xiroj, zakot va turli majburiy yig'implardan iborat bo'lgan. Dehqonlar yetishtirgan hosilining ma'lum qismini soliq sifatida topshirganlar, chorvadorlar esa chorva soniga qarab zakot to'laganlar. Bundan tashqari, hunarmandlar va savdogarlar ham boj va yig'implar orqali davlat xazinasiga hissa qo'shganlar. Ijtimoiy tuzilma qatlamli bo'lib, yuqori tabaqani amir va uning atrofidagi amaldorlar, harbiylar va yirik ruhoniylar tashkil etgan. O'rta tabaqaga savdogarlar va hunarmandlar kirgan bo'lsa, quyi tabaqani dehqonlar, chorvadorlar va xizmatkorlar tashkil etgan. Ruhoniylar jamiyatda muhim o'rin tutib, nafaqat diniy, balki iqtisodiy hayotga ham ta'sir ko'rsatganlar, chunki vaqf yerlari orqali katta daromad manbalariga ega bo'lganlar. Shaharlar iqtisodiy markaz sifatida rivojlanib, ularda karvonsaroylar, hammomlar, bozorlar va ustaxonalar faoliyat yuritgan. Shahar infratuzilmasi savdo va hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlashga xizmat qilgan.

Pul muomalasi ham rivojlanib, kumush tangalar asosiy to'lov vositasi bo'lgan. Tanga zarb qilish davlat nazoratida amalga oshirilgan va bu iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilgan. ⁵Mang'itlar davrida ijtimoiy-iqtisodiy hayot an'anaviy feodal tizim asosida shakllangan bo'lsa-da, savdo aloqalarining kengayishi va hunarmandchilikning rivojlanishi iqtisodiy o'sishga turtki bergan. Davlat tomonidan sug'orish tizimiga e'tibor qaratilishi qishloq xo'jaligi mahsuldorligini oshirishga yordam bergan. Natijada Mang'itlar davrida Buxoro amirligi iqtisodiy jihatdan barqarorlashib, Markaziy Osiyodagi muhim savdo va madaniy markazlardan biri sifatida o'z mavqeini saqlab qolgan.

Mang'itlar hukmronligi davrida jamiyat hayoti an'anaviy tuzum asosida davom etgan bo'lsa-da, turmush tarzida ma'lum o'zgarishlar yuz berdi. Aholining kundalik mehnati ishlab chiqarish va bozorlarga bog'lanib bordi, natijada shahar va qishloq o'rtasidagi aloqalar mustahkamlandi. Iqtisodiy faoliyatning turli sohalari bir-birini to'ldirib, umumiy barqarorlikni yuzaga keltirdi. Ayrim qiyinchiliklarga qaramay, odamlar yashash manbalarini saqlab qolishga muvaffaq bo'ldilar. Shu davrda shakllangan tajribalar keyingi bosqichlarda ham jamiyat taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatdi. Natijada hayot asta-sekin tartibga tushib, ijtimoiy muvozanatni ushlab turish imkoniyati paydo bo'ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azamat Ziyo – O'zbek davlatchiligi tarixi
2. A. Asqarov – O'zbekiston tarixi

⁴ N. Norkulov – Mang'itlar davrida Buxoro amirligi

⁵ O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi – O'zbekiston tarixi (III jild)

3. B. Ahmedov – Buxoro amirligi tarixi
4. N. Norkulov – Mang'itlar davrida Buxoro amirligi
5. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi – O'zbekiston tarixi (III jild)